

Матеріали до «Історії української літератури»

Ярема Кравець

УДК 81'255.4-05(477)“18/19”І.Франко:821.134.2“15/16”-3

ІВАН ФРАНКО ТА ІСПАНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Стаття присвячена дослідженню іспанських зацікавлень І. Франка, які відобразились у численних судженнях письменника про місце у світовому літературному процесі трьох найвидатніших представників іспанської літератури – М. де Сервантеса, Лопе де Веги та П. Кальдерона. Крім того, І. Франко здійснив “вільну переробку з прози на вірш головної основи першої часті та закінчення другої часті “Дон-Кіхота”, літературну переробку драми Кальдерона “Саламейський алкальд”, переклав окремі зразки іспанських романсів та португальських народних пісень. Останні привабили вже хворого письменника грайливістю розповіді, кумедністю ситуацій, “перевдяганням-угадуванням”, сюжетними лініями, традиційними у світовій літературі.

Ключові слова: іспанська література, європейський роман, “Дон-Кіхот”, літературна переробка, Кальдерон, піренейський фольклор.

Yarema Kravets. Ivan Franko and Spanish literature

The article offers an insight into Ivan Franko's interest in Spanish culture which found its expression in his numerous writings on the place of Miguel de Cervantes, Lope de Vega and Pedro Calderón in the world literature. Apart from his scholarly pursuits, I. Franko undertook “a free reworking from prose into verse of most of the first chapter and the end of the second chapter of Don Quixote”, reworked Pedro Calderón's drama The Mayor of Zalamea, and translated some Spanish romances and Portuguese folk songs. The latter attracted the writer who had already been suffering from his malady by the frolic nature of narration, humorous situations, traditional plots, and the tactics of disguising guesswork.

Key words: Spanish literature, European novel, Don Quixote, literary reworking, Calderón, Pyrenean folklore.

Франкові зацікавлення іспанською літературою стосуються трьох найвидатніших її представників – Мігеля де Сервантеса (1564–1616), Лопе де Веги (1562–1635) – майстрів літератури Відродження, іспанського драматурга XVII ст. Педро де Кальдерона (1600–1681), а також іспанського фольклору. Як зазначав В. Харитонов, один із дослідників іспанської літератури, І. Франко звертався до трьох визначальних періодів історії піренейських літератур того часу: до початків Відродження з “романсеро”, основи піренейських ренесансних літератур; до вершини їхнього розвитку – “Дон Кіхота” Сервантеса; до Кальдерона, творчість якого стала своєрідним підсумком Ренесансу.

Такі зацікавлення І. Франка вже знаходили трактування в окремих літературознавчих працях. Варто насамперед згадати цікаве дослідження академіка М. Возняка про Франкову переробку драми Кальдерона, в якому автор подав і неопублікований текст українського прочитання твору іспанського драматурга [2].

Коротка розповідь про переклади Франком іспанських романсів та його переробку “Дон Кіхота” Сервантеса містилася в монографії І. Журавської “Іван Франко і зарубіжні літератури” (1961 р.). Дослідниця торкнулася тієї ж проблеми у своєму виступі, виголошеному на Міжнародному симпозіумі ЮНЕСКО (Львів, 11-15 вересня 1986 р.) “Іван Франко і світова література” [5].

Варто, безперечно, згадати і статтю В. Харитонова “Іван Франко та іспанське Відродження” [25], а також його кандидатську дисертацію про піренейський фольклор і літературу іспанського ренесансу у спадщині І. Франка, захищену того ж року. Учений виступив на згаданому вже Міжнародному симпозиумі “Іван Франко і світова література” із доповіддю про театр П. Кальдерона в перекладацькій спадщині І. Франка [26].

Із закордонних публікацій, дотичних до цієї теми, згадаймо іспаномовну статтю українського літературознавця Д. Бучинського [27], публікацію А. Меннінга Кларенса [28] “La obra literaria de Ivan Franko”, що була перекладом його ж англomовної статті, надрукованої того ж року в “Ukrainian Quartely” (т. 12, № 2, червень); статтю В. Безушка з паризького “Українського слова” [1] та його ж англomовну статтю “Miguel de Cervantes and Ivan Franko” із “Ukrainian Weekly” (січневі № 12, 22, 26 за той самий рік). Не можна оминати увагою й енциклопедичну статтю про І. Франка, що друкувалася на с. 1127 т. 24 “Enciclopedia Universal ilustrada Europeo-Americana. Barcelona. 1924”.

Мігель де Сервантес постійно присутній у Франкових дослідженнях з 1891 по 1906 рр., однак суто сервантівський матеріал у літературознавчій спадщині І. Франка був поданий як передмова до поеми “Пригоди Дон-Кіхота”, віршованої переробки твору іспанського письменника. Пояснення щодо опрацювання цього сюжету Каменяр долучив до третього видання свого переспіву, датуючи його 22 травня 1913 р. й зазначаючи, що це “свобідна переробка головної основи першої часті та закінчення другої часті повісті, переробка з прози на вірші, уложені на взірець іспанських народних романсів” [20, 170].

Що ж до самої передмови, то в ній І. Франко окреслював переважно життєпис письменника з розповіддю про битву під Лепанто, його полонення морськими розбійниками, початок роботи над “Дон-Кіхотом” тощо. Критик не торкався літературознавчих питань стосовно особливостей роману М. Сервантеса, за винятком хіба що останнього абзацу, в якому писав: “Дон-Кіхот” Сервантеса се перша повість у новішій значенні того слова і один із творів людського духу. Сатира на романтичні та далекі від дійсного життя лицарські повісті, якими кілька сот літ зачитувалася вся Європа, поглиблюється і розширюється тут ступенево в величний малюнок боротьби між благородними поривами чуття та твердою дійсністю, між поезією й прозою життя” [20, 169].

Усі наступні згадки про іспанського письменника і його безсмертний роман знаходимо у статтях “Тополя” Т. Шевченка” (1890 р.), “Етимологія і фонетика в южноруській літературі” (1894 р.), “Принципи і безпринципність” (1903 р.), “До історії українського вертепу XVIII в.” (1906 р.), “Вол. Самійленко. Проба характеристики” (1906 р.) та у праці “Іван Вишенський і його твори” (1892 р.).

У своїх сервантесівських студіях І. Франко насамперед акцентував увагу на індивідуальній характеристиці роману Сервантеса, в якому іспанський письменник, послуговуючись традиційними елементами, дає “тим елементам якнайбільше своєї індивідуальної окраски” [8, 77]; критик наголошував, зокрема, і на майстерності та колоритності мови автора “Дон-Кіхота”, маючи на увазі “приповідки, котрі на кожному кроці так щедро сиплються з уст Санчо Панси в знаменитому романі Сервантеса” [16, 56].

Особливий інтерес І. Франка викликала така особливість сервантесівського роману, як панорамність зображення “суспільного, політичного та духовного життя, списаного з певної точки” [10, 203]. Подібну майстерність зображення критик убачав в іспанському “Дон-Кіхоті” або Гейневій поемі “Deutschland”. Ще одну вартісну думку про образ Дон Кіхота і його функціональне навантаження І. Франко подав у статті “Принципи і безпринципність”, говорячи про одне із найголовніших завдань літератури – здійснювати психологічний аналіз

соціальних явищ, показувати, як “факти громадського життя відбиваються в душі й свідомості одиниці, і навпаки, як в душі тої одиниці зароджуються й виростають нові події соціальної категорії” [21, 363]. Звертаючись до Сервантесового “Дон-Кіхота” як до “найкращого типу старої літератури” [21, 363], І. Франко пропонував глибше розуміння функціонального навантаження головного героя: це не божевільний, що своїми дивацтвами здобув саме таку характеристику Сервантеса, а “засліплений ідеаліст, який вступив на боротьбу із “твердим порядком дійсного світу” [21, 363].

Програмними щодо трактування І. Франком проблематики роману Сервантеса можна вважати ті окремі судження, які український письменник виклав на сторінках своєї знаної статті “Влада землі в сучасному романі”, уперше надрукованої польською мовою в журналі “Mysl” 1891 р. У ній І. Франко трактував “одне з найцікавіших явищ сучасної європейської літератури – про відтворення в ній... влади землі над людиною” [9, 176]. Вважаючи, що для “кращого зрозуміння подальших думок” слід подати картину сучасного роману, письменник присвячує йому розлогий розділ, розпочинаючи його від розквіту грецького роману, розповіддю про християнський роман, а далі про французький лицарський роман, що панував у Західній Європі “майже до кінця XVI ст., коли геніальний Сервантес поклав йому край своїм Дон-Кіхотом” [9, 178].

Характеристику “Дон-Кіхота” в цій статті можна вважати найповнішою оцінкою славнозвісного роману українським письменником, яка ґрунтується на таких тезах критика: *“Дон-Кіхот” не тільки перший і найвизначніший гумористичний роман <...>. Це був перший рішучий крок до реалістичного зображення справжнього життя і народу; це був і перший роман, в якому автор спробував більше заглибитися в характер свого героя, показати і його симпатичні, навіть благородні риси і висловити устами свого героя або інших дійових осіб ряд критичних та позитивних думок про стан тодішнього суспільства, його потреби і прагнення; це перший роман новішого кроку, це суспільно-психологічний твір; так само, як християнський роман, “Дон-Кіхот” випередив свою добу. Широка громадськість сміялася з його пригод, не звернувши уваги на високі та гуманістичні ідеї; під впливом “Дон-Кіхота” розвинувся... плоско гумористичний злодійський роман, який знову запанував у Європі і протримався в ній майже два століття; французькі реалісти та великі критики (Сент-Бев і Тен – прим. наша) розширили рамки роману в небувалий досі спосіб; “водночас вони поглибили цей роман, удосконалили метод творчості й разом вивели на шлях, передбачуваний Сервантесом, а саме – на шлях суспільно-психологічних дослідів”*. І далі: *“Сучасний роман створений цими великими письменниками, обіймає все, що називається людським життям”*.

В обширному листі до редактора видавництва “Herders Konversations Lexicon”, написаному 18 січня 1909 р., який був справжньою автобіографією І. Франка в епістолярній формі, український письменник так пояснює своє зацікавлення твором Сервантеса: “Нахил до популяризації в 90-х рр. привів до того, що я робив популярні поетичні переробки з європейських і східних поетичних творів, а саме: “Лиса Микити” – на підставі старофранцузької поеми про Ренара, “Абу-Касимових капців”, де коротку арабську казку переробив в широку поему, “Дон-Кіхота” Сервантеса, де я обробив віршами низку пригод першої частини та кінець другого тому і, нарешті, переробив другу східну казку з “Тисячі й одного дня” – “Коваля Басіма” також в чималу гумористичну поему. Ці переробки зустрінуті були великими похвалами...” [14, 364].

“Пригоди Дон-Кіхота” вперше було надруковано в журналі “Дзвінок” (1891, № 2-7; 9; 11-23). Наступного року цей же текст без змін видано окремою

книжкою з передмовою “Мігуель Сервантес і його “Дон-Кіхот”. Друге, виправлене й доповнене, видання поеми (“Пригоди Дон-Кіхота”, з іспанської переробив І. Франко) вийшло 1899 р. у Львові, а третє, також поправлене, – 1913 р.

25 лютого 1892 р. у листі до М. Драгоманова І. Франко запитував, чи той одержав “Дон-Кіхота”, висланого 23 лютого. Ішлося про окреме видання перекладу, що з’явилося 1892 р. у Львові під назвою “Сервантес М. Пригоди Дон-Кіхота” (Львів, 1892).

Повертаючись до цієї ж теми в листі до того самого адресата від 5 квітня 1892 р., І. Франко писав: “Щире спасибі Вам за Ваш суд о моїх торічних продуктах поетичних. Я з Вами зовсім згоджуюсь і щодо “Дон-Кіхота”, і щодо казки. “Дон-Кіхотом” я сам дуже невдоволений і взявся до нього дуже нерадо, тільки на наполягання Шухевича¹. Я знав, що в рифмованій переробці, та й ще для молодезі, не зможу дати вірного відбиття того високого образу, котрий змалював Сервантес. Правда й те, що спочатку, в першій половині першого тому і у Сервантеса Дон-Кіхот виходить мало чим більше від дурня, і тільки з часом, особливо в другому томі, росте в велетня, а мені прийшлося переповідати власне сю першу половину першого тому. Та проте я не перечу, що мій Дон-Кіхот вийшов не таким, як би був повинен і яким я сам бажав його вивести” [13, 326].

Стосовно цих сумнівів Франка доречно згадати ґрунтовну розвідку про роман Сервантеса в науковій і творчій спадщині Каменяра, яку виголосив на Міжнародному франківському симпозиумі 1986 р. М. Сулима. Автор дослідження дав короткий огляд образів та мотивів “Дон-Кіхота”, які І. Франко використовував у своїх статтях ще до власної “віршованої переробки славетного твору” [7, 373], а також порівняв перші та наступні варіанти Франкової віршованої переробки “Дон-Кіхота”, що дозволило виявити в письменника не лише глибше стилістичне опрацювання тексту, а й “наполегливе вдосконалення <...> ритмічного малюнка переспіву” [7, 374], орієнтуючись на вірш іспанських народних пісень, а саме “4-стопний хорей, що набув популярності в Європі ХІХ ст.” [7, 374].

У віршованій переробці “Дон Кіхота” виявився увесь поетичний хист І. Франка – майстра поетичного слова, який вдало пересипав розповідь про пригоди іспанського “убогого шляхтича” народними прислів’ями, реаліями, взятими з українського фольклору: “годі тутка дома киснуть Мов в кропиві печериця”; “Бо лицарство без любові – то немов горіх-свистун”; “Тут, небоже Санчо, буде нам пригод, мов бобу в місі!”; “Скорше в зайця буде хвіст. Скорше рак на дубі свисне”; “То вже ви, що хочте дійте, – Стереженого, як кажуть, Стереже сам Бог”. Органічно вписався в переробку і Пролог – розповідь про автора твору, який “до смерті з неправдою Борбу завзяту вів” і “в Дон-Кіхоті свій портрет Духовний нам списав”. Цілком справедливо І. Журавська, авторка монографії “Іван Франко і зарубіжні літератури”, зазначила, що поема “Пригоди Дон-Кіхота” “подібно до інших поем” українського письменника наближена “до тогочасної української дійсності”, набула “українського народного колориту” [5, 81].

Творчості Лопе де Веги (1562–1635) І. Франко побіжно торкнувся у двох статтях – “Варлаам і Йоасаф. Старохристиянський духовний роман і його літературна історія” (1895 р.) та “Нова чеська література і її розвиток. Ярослав Врхліцький, його життя і творчість. “Бар-Кохба”.

Говорячи в першій статті про переклади тієї повісті різними мовами, автор згадував, що в Іспанії та Португалії “наша повість також здавна тішилася чималою популярністю”, зокрема, “знаменитий поет Лопе де Вега переробив

¹ В. О. Шухевич редагував “Дзвінок”, де протягом 1891 р. (№ 2-23) друкувався Франків переспів “Дон-Кіхота”.

її на драму під заголовком “Barlan y Josafá” [9, 427]. Далі Франко зазначав, що англійський фольклорист Йосиф Джекобс, автор передмови до текстів англійських переробок повісті про Варлаама і Йоасафа, бачить у драмі Лопе де Веги “Barlan y Josaphá” “одне з джерел знаменитої Кальдеронової “Життя – то сон” (написаної 1636 р.)” [8, 459].

Цікаву характеристику іспанського драматурга І. Франко дав у згаданій статті про чеського письменника, залучаючи Лопе де Вегу до тих поетів, які своєю творчістю охопили “широке поле”, а їм самим були властиві “пильність пера і плодючість фантазії”. Подаючи деякі аналогії ще й із “писательством Ганса Сакса”, І. Франко зазначав: як про чеського поета, так і про Лопе де Вегу можна сказати, що “він один із найбільших гуртівників літературних тем і форм, яких видала людскість, один із наймогутніших посередників у міжнароднім обміні літературного добра” [17, 438-439].

Франкові зацікавлення творчістю основоположника іспанської національної драматургії знайшли своє місце і в перекладацькій практиці українського письменника. Як бачимо з листування І. Франка, він обдумував переклад драми Лопе де Веги “Фуенте Овехуна”. У листі від 6 грудня 1893 р. до товариства “Руська бесіда” І. Франко писав: “До мая 1894 року обов’язуюся приготувати для театру три оригінальні штуки, з котрих кожна заповнить цілий вечір, а три переробки з класичних авторів драматичних інших народів. <...> Щодо драм чужоземних, котрі я взявся б приладити для нашої сцени (не перекласти, а переробити!), то у мене в плані є ось які штуки: 4. “Війт заламейський”, драма в 5 діях Кальдерона де ла Барка, в котрій виставлений чудесний тип селянина. 5. “Фуенте Овехуна”, драма в 5 діях Лопе де Вега, де показані панщизняні надужиття і бунт селян проти них. 6. “Віндзорські куми”, комедія в 5 діях Шекспіра” [15, 438-439].

Подібну інформацію І. Франко повторював і в листі від 13 січня 1894 р. до Михайла Павлика: “Я зробив контракт з “Руською бесідою” на достарчення трьох драм оригінальних і трьох переробок до мая. <...> До перекладів я вибрав Кальдерона “Війт заламейський”, Лопе де Вега “Фуенте Овехуна” і Шекспіра “Віндзорські куми”. Як бачите, роботи досить” [12, 447-448].

Знаємо, що із задуманих творів Франко переклав тільки драму Кальдерона де ла Барка “Війт заламейський”.

І. Франко декілька разів згадував Кальдерона у своїх критичних працях; у статті “Тополя” Т. Шевченка”, написаній у лютому-березні 1890 р., письменник перелічував, зокрема, важливіші твори світової культури, що з’являлися як наслідок концентрації, скорочення елементів, форм і мотивів, які творилися “цілі століття і вимагали праці соток голів” [24, 77]. Такими творами були “Divina Commedia” Данте, драми Шекспіра й Кальдерона, романи Сервантеса й Тірсо де Моліна, новели Боккаччо й Чосера, твори, “в котрих на кожному кроці пробивається могутча індивідуальність авторів” [24, 78].

Трохи далі І. Франко ставить Кальдерона поряд із Данте в літературі італійській, із Шекспіром в англійській, із Шевченком в українській як письменника, у творах якого “елемент традиційний і щодо змісту і щодо форми ще дуже сильний і замінний, але (разом з тим виступає і) його могутча, світла індивідуальність” [24, 78].

Велетом, рівним Шекспірові й Данте, називає І. Франко Кальдерона у статті 1894 р. “Доповіді Міріама”, говорячи про поняття символу в поезії. Письменник торкається творчості Кальдерона й у вже згаданій праці 1895 р. “Варлаам і Йоасаф. Старохристиянський духовний роман і його літературна історія” [8, 459].

Цікаву інформацію про Кальдерона знаходимо у статті І. Франка “Поезія XIX віку і її головні представники” (прибл. 1895–1899 рр.), у другому розділі якої український письменник так пише про німецьку поезію: “Праці (братів Грімм. – Я. К.) високо підняли в Німеччині студії національної старовини, а далі й історії і етнографії, що мусило мати вплив і на розвій літератури. Одночасно брати Шлегелі, а за ними й другі молодші сили сягають і поза границі німецької народності. Август Вільгельм Шлегель і Тік перекладають Шекспіра, Грімм перекладає деякі драми Кальдерона і романтичні епопеї італійські: Боярда, Аріоста і Тасса” [19, 505].

У статті 1902 р. “Святий Климент у Корсуні” (причинок до історії старохристиянської легенди)” І. Франко зазначає: “Сеї цикл легенд, де головними моментами являються: змагання до надлюдського знання й надлюдської сили, союз із демоном, пізнання його безсильності і поворот до Бога, сплотив у середніх віках купу легенд про чарівників та чорнокнижників, що запродували свою душу чортові <...>, а також кілька творів високої поетичної стійності, що зробились тривким набутком світової літератури. Один із сих творів, се драма іспанця Кальдерона “El Mago prodigioso” [“Чудодійний маг”; в І. Франка – “Волхв-чудотворець”], що була майстерною драматичною переробкою легенди про Кипріяна” [22, 114-115].

Примітку, причетну до творчості Кальдерона, І. Франко давав у Пролозі до свого перекладу “Дон-Кіхота” видання 1913 р., пояснюючи ім’я Педро Креспо: “Педро Креспо – герой славної драми Кальдерона “Війт заламейський”, переробленої мною також на нашу мову і кілька разів виставлюваної на сцені” [20, 172].

Знаємо, що в першій половині 90-х рр., після деякої перерви повернувшись до драматургії, І. Франко взявся активно поповнювати театральний репертуар оригінальними та перекладними п’єсами. У той час він також виступає зі статтями про стан і завдання українського театру. З огляду на суспільну загостреність драматичних творів у Галичині чинилися всілякі перешкоди їхній публікації, деякі з них за життя письменника так і не потрапили на сцену. “Війт заламейський” у перекладі І. Франка мав щасливішу долю. Насправді це вільна переробка драми Педро Кальдерона “Саламейський алькальд”, над якою І. Франко працював до березня 1894 р.

Франко захоплений своїм творчим проектом; повідомлення про цю роботу наповнюють його листування 1893 року. Навесні 1894 р. він писав до М. Драгоманова та А. Кримського:

Лист до М.П. Драгоманова Львів, 11, 19 березня 1894 р.
“Я тим часом скінчив переробку Кальдеронового “Alcalde de Zalamea”. Як думаєте, пустить його поліція та цензура польська? Якби пустила, то я мав би повну сатисфакцію за обі мої оригінальні штуки, хоч плата за переробку мізерна – 50 гульденів” [14, 473].

Лист до А.Ю. Кримського Львів, 22 березня 1894 р.
“Я зладив дві штуки оригінальні. За першу заплатили, та цензура поліційна її заборонила. Тоді “Бесіда” відкинула й сама другу і не платить і за третю (переробку “Кальдеронового “Заламейського віта”)” [11, 482].

Для своєї переробки український письменник скористався не іспанським оригіналом, а німецьким віршованим перекладом, який зберігається в його особистій бібліотеці за № 56. Літературознавці – дослідники творчості І. Франка

стверджують, що український письменник міг мати перед собою й інші тексти Кальдерона. На відміну од віршованих іспанського оригіналу й німецького перекладу українська переробка прозова¹.

Наприкінці березня 1894 р., невдовзі після закінчення “Війта Заламейського”, Франко передав рукопис драми театрові “Руська бесіда”, у репертуарі якого вона трималася довгий за інші п’єси час і, як повідомляла преса, мала значний успіх у глядачів. Після першої вистави Кальдеронового твору в газеті “Kurjer Lwowski” (30 травня 1894 р.) зазначалося: “Переробка полягала на деяких скороченнях у монологіях і діалогах <...>. Наскільки можна було думати по нещодавній виставі, ця переробка надається добре для української сцени й архітвір Кальдерона виглядає на сцені як образ нашої теперішньої дійсності, піднесений на одну скалю над рівень повсякденності й овіяний блиском безсмертної поезії” [6, 432].

Порівняно із текстом першотвору у Франковому переспіві “Саламейського алькальда” маємо цілу низку відмінностей: п’ять дій замість трьох хорнад іспанського оригіналу за рахунок перенесення декількох сцен першої хорнади у другу дію українського переспіву тощо. Перша сцена із другої хорнади (“Дон Мендо. Нуньйо”) у Франковому перекладі – це вже “ява сьома” другої дії. Те саме із третьою дією, яка містить сцени 14-24 другої хорнади іспанського оригіналу. Четверта дія в І. Франка розпочинається сценою, якої не існує в іспанському оригіналі: на галявині серед лісу Ізабелла благає капітана, що її викрав, відпустити її в село до батька. Натомість у цій дії немає першої сцени третьої хорнади оригіналу – “Лісова гущавина. Плач Ізабелли”. П’ята дія Франкового переспіву вмістила сцени 5-18 останньої третьої хорнади іспанського оригіналу.

Як бачимо, надавши своєму переспіву дві додаткові дії, І. Франко робив текст твору динамічнішим, придатнішим для сценічного втілення, доступнішим глядачеві. Цьому також сприяла, безперечно, українізація тексту – значне наповнення народними прислів’ями і зворотами, пестливими словами, вкраплення зразків українського фольклору, побутових реалій тощо (мелодія М. Лисенка “*Плине качур по Дунаю*” (ява перша другої дії) чи спів за сценою “*Я собі гадав Що зоря зійшла, А то ж гарна Ізабелла По воду вийшла*” (ява дванадцята тієї ж дії)). Приховане смислове спрямування, гадаємо, мало й перейменування в переспіві І. Франка на Івася молодого месника Хуана, сина Педро Креспо.

Цікаві деталі стосовно роботи І. Франка над переробкою Кальдеронової драми подав у згаданому вже тут дослідженні “Франкова переробка драми Кальдерона” академік М. Возняк, зокрема щодо пристосування колізії твору до вимог тогочасного стану української сцени на Наддністрянщині та її глядачів. Автор дослідження писав: “Зберігаючи увесь кістяк дії драми Кальдерона з її випадковими розв’язками, Франко звернув особливу увагу на її моральну проповідь, ведучи систематично свою переробку до того, щоб наддністрянський селянин відчув свою людську гідність і всіма силами захищав свою честь і права перед польською шляхтою і панами, перед австрійськими урядовцями і військом” [2, 152]. Варта уваги й та рецензія, яку з приводу першої вистави “Війта заламейського” у Львові помістив “Kurjer lwowski”, очевидно, як зауважив М. Возняк, не без подачі І. Франка [2, 152].

Отже, як зазначав дослідник іспанської літератури В. Харитонов, “драма Кальдерона повинна була набрати в переробці сучасного звучання, не

¹ Про окремі аспекти українських зацікавлень творчістю Кальдерона див., зокрема: *Кравець Я.* Кальдеронівські студії Івана Франка та Василя Щурата // *ЗНТШ*. – Т. ССL (праці філологічної секції). – Львів, 2005. – С. 596-603.

втрапивши свого історичного і національного колориту. Автор переробки вирішив ці проблеми за допомогою переважно композиційних змін, при дбайливому збереженні кальдеронівської манери ліпити характери, соціального звучання і естетичних засад оригіналу” [25, 49], до того ж “Франко з великою увагою поставився до його художньої специфіки і в жодній сцені не викривив основного характеру конфліктів, намагаючись передати внутрішні мотиви вчинків героїв” [25, 49].

Зацікавлення І. Франка іспанською літературою не обмежувалися лише трьома згаданими видатними постатями літератури Іспанії, бо стосувалися й окремих іспанських поетичних творів. Серед перекладацької іспаномовної спадщини Каменяра бачимо зразки іспанських романсів “Вірна жінка”, “В’язень”, “Добра дочка”, “Засуджений”, “Зачарована”, “Невірна”, “Нещаслива за мужем”, “Одурена”, “По страті милої”, “Сердита королівна” та маврський романс “Альканзор і Заїда”.

Тематично ці переклади об’єднані спільною настроєвістю, характерною для такого поетичного жанру: грайливість розповіді; ведення діалогу; кумедність ситуації із протиставленням вишуканої манірності плебейській простоті; мотиви вгадування та перевдягання, що стануть згодом підставовими елементами іспанського театру Відродження.

Переклади іспанських романсів датуються липнем 1914 р.; як пояснював сам І. Франко, вони були перекладені зі збірки О. Л. Б. Вольфора “Halle der Völker”, укладач добірки взяв їх із видання “Cancionero de Romances Anveres” (1555) та “Böhl de Faber. Floresta de Rimas Antiquas Castellanas” (1820–1825). Що ж до маврського романсу “Альканзор і Заїда”, то написання твору позначене І. Франком дещо пізнішою датою – 29 жовтня 1914 р. Усі вони довгий час залишалися в рукописному вигляді.

У примітках до т. 10 зібрання творів І. Франка у п’ятдесяти томах зазначено, що романси “Добра дочка” та “Вірна жінка” вперше друкувалися в т. XV творів письменника у двадцяти томах (К., 1955). Переклади всіх інших іспанських романсів уперше було опубліковано в т. IV “Літературної спадщини” письменника (К., 1967). Балада “Альканзор і Заїда”, визначена як маврський романс, що постає перекладом І. Франка з англійської переробки “одного з найпоширеніших так званих “маврїтанських” романсів серії про Сайде і Саїда”, теж уперше була надрукована в т. IV “Літературної спадщини”.

Франкові зацікавлення романськими літературами сягали й португальських народних пісень, “свобідну переробку” яких І. Франко датував 17-18 жовтня 1914 р. У примітці до пісні “Три замки” поет указував на мюнхенську добірку 1865 р. Макса Вальдштайна з вільною переробкою португальських і каталонських народних пісень (“Volkslieder der Portugiesen und Catalanen in freien Nachdichtungen”). Переспів останньої пісні “Почала без мужа”, датований 24 жовтня того ж року, подавався без літературного джерела.

“Дівчина-воячка” (португальська народна пісня), “Три замки”, “Згорів інфант”, цикл народних пісень, “Пілігрим”, “Поворот”, “Почала без мужа” вперше були надруковані в т. XV творів письменника видання 1955 р. Пісня “Поворот” уперше зазвучала в газеті “Літературна Україна” 28 травня 1965 р. Переклади всіх інших пісень опубліковано у виданні “Літературна спадщина” (Т. 4. – К., 1967).

Португальські народні пісні, певно, приваблювали І. Франка своїми традиційними сюжетами, знаними у світовій літературі: скажімо, “Дівчина-воячка” із перевдяганням найстаршої доньки графа Дароса в хороброго лицаря, який мужньо виступає на захист Арагони у війні із Францією (пор. “Гражина” А. Міцкевича); порятунок молодої дружини Арцізети, яку взяв до свого замку король маврів, скориставшись відсутністю її чоловіка, котрий “на війну пішов

далеко”, а тепер з’явився бідним пілігримом під мурами замку. Інші дві народні пісні – “Пілігрим” та “Почала без мужа” із традиційними нічними віщими снами, знову ж таки із перевдяганнями та вгадуваннями (напр. Пустинник – “убраний бравий рицар”).

Корисні уточнення щодо зацікавлень І. Франка піренейським фольклором подав у своїй статті “Іван Франко та іспанське Відродження” В. Харитонов. Виявляючи особливий інтерес до дослідження найдавніших народнопоетичних творів, І. Франко стверджував їх тісний зв’язок з обрядами та звичаями, наголошуючи, що в них “часто вдається розпізнати деколи виразні риси звичаїв, які існували в далекому минулому” [25, 43]. Подібну думку І. Франко висловлював 1913 р. у передмові до статті “Студії над українськими народними піснями”: “Такі критичні досліди над поєдинчими піснями дуже часто дозволяють нам заглянути ближче в те, з яких сфер і груп народної маси плили дані пісні, в яких сферах оберталися, яким інтересам чи поглядам служили” [18, 16].

І. Франко знав і творчість видатного португальського письменника Луїса ді Камоенса (1524–1580), автора епічної поеми “Лузіади”. У творі “Сойчине крило (із записок відлюдька)”, що вперше був надрукований у зб. “На лоні природи і інші оповідання” і в якому І. Франко показав особливі тонкощі внутрішнього світу, “аналізуючи психологічні нюанси у відносинах між чоловіком і жінкою” [3, 261-262], читаємо спогади Хоми-Массіно, котрий вступає у свій сороковий рік життя і, дотримуючись Горацієвого “*Aequam servare mentem*” (“*Зберегти рівновагу духу*”), вирішує зробити “сьогоднішній празник” тріумфом свого нового світогляду й нової життєвої норми: “Я пройшов важку школу і, здається, навчився в ній дечого. Я погубив багато цвітів по життєвій дорозі, похоронив багато ілюзій та охоронив коштовний плід і виніс його зі всіх катастроф, як Камоенс свою епопею з кораблекрушення, а се, власне, ту вмілість жити і насолоджуватися життям. Жити для себе самого, з самим собою, самому в собі! Життя – се мій скарб, мій власний, одинокий, якого найменшої частинки, одної мінутки не гідні заплатити мені всі скарби світу. Ніхто не має права жадати від мене найменшої жертви з того скарбу, так, як я не жадаю такої жертви ні від кого” [23, 54]. І. Франко натякав на знаний факт із життя Луїса ді Камоенса – корабельну аварію, що трапилася біля берегів Гоа. Поет був одним із небагатьох, хто врятувався; “пливучи до берега тримав у одній руці над головою рукопис поеми “Лузіади”, над якою працював уже понад шість років” [4, 112]. Поема з’явилася друком 1572 р. і принесла Камоенсові світову славу.

Як бачимо, завдяки подвижницькій праці І. Франка три найвидатніші письменники іспанської літератури органічно ввійшли в українську культуру, знайшовши своє дальше логічне продовження в талановитих перекладах “Дон-Кіхота” М. де Сервантеса та драм “Овеча криниця” й “Собака на сіні” Лопе де Веги, здійснених уже в наступному столітті видатним майстром перекладу Миколою Лукашем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безушко В. Іван Франко про пригоди Дон Кіхота // *Українське слово*. – 1957. – № 826, 828.
2. Возняк М. Франкова переробка драми Кальдерона // *Іван Франко*. Статті і матеріали: Збірник другий. – Львів: Вид. ЛДУ, 1949. – С. 149-152.
3. Денисюк І. Новаторство новелістики Івана Франка в контексті світової літератури // *Іван Франко і світова культура: Матеріали Міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО* (Львів, 11-15 вересня, 1986 р.): У 3 кн. – К., 1990. – Кн. 1. – С. 260-263.
4. Жерднівська М. Луїс ді Камоенс // *Всесвіт*. – 1977. – № 9.
5. Журавська І. Світові образи в інтерпретації Івана Франка // *Іван Франко і світова культура: Матеріали Міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО* (Львів, 11-15 вересня, 1986 р.): У 3 кн. – К., 1990. – Кн. 1. – С. 192-195.
6. Павлюк М. Коментарі. Війт заламейський // *Франко І*. Збір. тв.: У 50 т. – К., 1979. – Т. 24. – С. 431-433.

7. Сулима М. “Дон-Кіхот” Сервантеса в науковій і творчій спадщині Івана Франка // *Іван Франко і світова культура: Матеріали Міжнародного симпозиуму ЮНЕСКО (Львів, 11-15 вересня, 1986 р.): У 3 кн. – К., 1990. – Кн. 2. – С. 373-375.*
8. Франко І. Варлаам і Йоасаф. Старохристиянський духовний роман і його літературна історія // *Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – К., 1980. – Т. 30. – С. 314-538.*
9. Франко І. Влада землі в сучасному романі // *Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – К., 1980. – Т. 28. – С. 176-195.*
10. Франко І. Володимир Самійленко. Проба характеристики // *Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – К., 1980. – Т. 37. – С. 193-204.*
11. Франко І. До А.Ю. Кримського // *Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – К., 1986. – Т. 49: Листи.*
12. Франко І. До М. І. Павлика. Львів, 13 січня 1894 р. // *Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – К., 1980. – Т. 49.*
13. Франко І. До М. П. Драгоманова // *Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – К., 1986. – Т. 49: Листи.*
14. Франко І. До редактора видавництва “Herders Konversations Lexicon”. Львів, 18 січня 1909 р. // *Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – К., 1986. – Т. 50.*
15. Франко І. До Товариства “Руська бесіда”. Львів, 6 грудня 1893 р. // *Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – К., 1986. – Т. 49.*
16. Франко І. Іван Вишенський і його твори // *Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – К., 1980. – Т. 30. – С. 7-211.*
17. Франко І. Нова чеська література і її розвиток. Ярослав Врхлицький, його життя і творчість. “Бар-Кохба” // *Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – К., 1980. – Т. 31. – С. 481-498.*
18. Франко І. Переднє слово / Студії над українськими народними піснями // *Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – К., 1984. – Т. 42. – С. 11-16.*
19. Франко І. Поезія ХІХ віку і її головні представники // *Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – К., 1981. – Т. 31. – С. 501-507.*
20. Франко І. Пригоди Дон Кіхота. Мігуель де Сервантес і його “Дон Кіхот” // *Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – К., 1976. – Т. 4. – С. 167-170.*
21. Франко І. Принципи і безпринципність // *Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – К., 1980. – Т. 34. – С. 360-365.*
22. Франко І. Святий Климент у Корсуні (причинок до історії старохристиянської легенди) // *Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – К., 1981. – Т. 34. – С. 7-347.*
23. Франко І. Сойчине крило (Із записок відлюдька) // *Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – К., 1989. – Т. 22. – С. 53-93.*
24. Франко І. “Тополя” Т. Шевченка // *Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – К., 1980. – Т. 28. – С. 73-88.*
25. Харитонов В. Іван Франко та іспанське Відродження // *Радянське літературознавство. – 1970. – № 12. – С. 42-51.*
26. Харитонов В. Театр П. Кальдерона в переводческом наследии И. Франко // *Іван Франко і світова культура: Матеріали Міжнародного симпозиуму ЮНЕСКО (Львів, 11-15 вересня, 1986 р.): У 3 кн. – К., 1990. – Кн. 2-3. – С. 287-290.*
27. *Butschynskyj D. Ivan Franko y la literatura española. – Madrid, 1953.*
28. *Manning C. A. La obra literaria de Ivan Franko // Ukraine Libre. – 1956. – № 12-13.*

Отримано 15 березня 2012 р.

м. Львів

Передплачуйте

СЛОВО *i* ЧАС

– *єдиний академічний*

літературознавчий журнал

про українську та світову літературу.

Передплатний індекс – 74423.

Електронний варіант

на Web-сторінці за адресою:

www.slovoichas.in.ua

